

“SLEKTEN FRA 1814”

TREKK VED ET UTDØDD DANNELSESPARADIGME

Den dansk-norske klassisismens dannelsesidealer har vært et lite påaktet tema i norsk kulturhistorie. En årsak til dette er nok at den ved sin overnasjonale karakter vanskelig passer inn i fremstillingen av den norske nasjonale identitet, som synes å ha vært et overordnet mål for norsk historieskrivning siden midten av forrige århundre. Med utgangspunkt i et av de få verker som er skrevet om emnet, forsøker denne artikkelen å gi et bilde av det gamle dannelsesidealet slik det opptrer i norsk offentlighet i årene etter 1814. Hensikten er videre å vise hvordan idealet er forankret i latinskolens retorisk-pedagogiske idégrunnlag og i hvilken grad det svarer til begrepet om statsborgerlig danning.

Av Thor Inge Rørvik

Som noen kanskje vet, er “slekten fra 1814” tittelen på en bok av den norske kunsthistorikeren Carl W. Schnitler (1879–1926). Til tross for at den ble utgitt for snart nitti år siden, er boken fremdeles meget lesverdig. Dette skyldes fremfor alt at forfatteren her skildrer en sentral epoke i norsk historie på en helt annen måte enn det faghistorikere både før og etter ham har gjort. For mens disse i alt vesentlig konsentrerer seg om de store politiske hendelsene i 1814 – fra Fredrik 6. gir avkall på Norge ved freden i Kiel, via riksforsamlingen på Eidsvoll og frem mot unionen med Sverige – har Schnitlers forsøk på å belyse epoken et helt annet utgangspunkt, nemlig en analyse av tidens norske malerkunst og stilidealer. Verket springer ut av et langvarig arbeide, som starter med at Schnitler som student involveres i den store kulturhistoriske utstillingen i Kristiania i 1901. Han begynner nå en møysommelig kartlegging av den norske embetsmannskulturen i perioden fra 1750 til 1840, et prosjekt som fortsetter etter at han

i 1904 blir ansatt ved Etnografisk Museum. I 1911 tiltrer Schnitler som universitetsstipendiat og han samler nå trådene fra en del mindre kunst- og stillhistoriske arbeider i det som ettertiden regner for å være hans hovedverk – *Slekten fra 1814*. Her tegner han et allsidig bilde av en epokes livsstil, basert på litterære kilder, arkitektur, bildende kunst, kunstindustri og ikke minst – tidens eget språk og uttrykksform. I forordet sier forfatteren at det er hans interesse for det eldre norske portrettmaleriet, og da særlig det kulturmiljøet som finnes avbildet hos den norske maleren og offiseren Jacob Munch (1776–1839), som nå omsider har vokst til en sammenfattende fremstilling av en hel samfunnsklassers kultur og formfølelse. Prosjektet har videre et dobbelt siktemål. På den ene side ønsker Schnitler å vise kontinuiteten i epokens formspråk og dets forbindelse til det store og toneangivende Europa, på den annen side vil han vise sammenhengen mellom dette formspråket og den norske embetsstandens mentalitet. For all den tid et formspråk sjelden er tilfeldig, mener Schnitler at det må være en klar forbindelse mellom datidens klassiske idealer og de norske embetsmenns rasjona-

☛ Thor Inge Rørvik (født 1962) er doktorgradsstipendiat ved institutt for idehistorie, Universitetet i Oslo. Han har blant annet utgitt artikkelen “Denne formende bevegelse..” (1996) om forholdet mellom filosofi og retorikk.

listiske livssyn og samfunnsforståelse. Denne sammenhengen forblir dessverre bare et postulat, ettersom Schnitler aldri skriver det påfølgende andre bindet, som skulle ta for seg epokens rasjonalisme “med sin seige optimisme, sit autoritetshat og sin fjeldfaste mennesketro”.¹ Men selv om *Slekten fra 1814* således må sies å være en torso, hvor leseren presenteres for epokens formspråk uten at dette relateres til et idemessig innhold, rommer verket i sin foreliggende form et mangfold av empiriske undersøkelser og interessante perspektiver. Av en eller annen grunn har det i ettertid ikke blitt gjort seriøse forsøk på å videreføre Schnitlers prosjekt. Denne artikkelen pretenderer heller ikke å rette opp dette beklagelige faktum, men vil nøye seg med å ta opp en av bokens løse tråder. For å gripe denne tråden, kan det være nyttig først å se litt nærmere på hva som skjuler seg bak betegnelsen ‘slekten fra 1814’. Begrepet betegner hos Schnitler en stilepoke og ikke et bestemt, meget avgjørende år i nyere norsk historie. Det er altså ‘slekten’ og dens idealer som er det primære, ikke ‘1814’. Schnitler ønsker således å fokusere på en kontinuitet der hvor norsk historieskrivning tradisjonelt sett har vært opptatt av å påpeke en diskontinuitet. At året 1814 markerer et avgjørende brudd i norsk historie uttrykkes kanskje klarest av historikeren Jens Arup Seip:

Det som skjedde i Norge i året 1814 er et av de merkeligste eventyr europeisk historie kjenner.(...) De som i november 1814 dukket opp av den tilværelse de var gått inn i i januar, kom ut i en annen verden enn den de hadde forlatt.²

Ved å gi de politiske hendelsene i 1814 en så avgjørende rolle, påvirkes også vår forståelse av den tiden som ligger forut for det historiske bruddet. Oppmerksomheten har derfor i påfallende grad vært rettet mot hva det er i fortiden som peker frem mot hendelsene i 1814. Schnitlers prosjekt er i en viss forstand det diametralt motsatte, nemlig å kartlegge hvor mye av det gamle eneveldets kultur og formfølelse som tross alt forblir intakt. For slik

han ser det, skjer ikke det fundamentale bruddet før i 1840-årene, når en ny generasjon forkaster den gamle embetsmannskulturens idealer. I denne forbindelse er det verd å merke seg at det er denne generasjonen som starter det kollektive arbeidet med å skrive det “nye” Norges historie, hvor året 1814 etter hvert antar en nærmest mytisk karakter. Samtidig skrives også Schnitlers protagonister – embetsmennene – ut av historien. Det som med en litt odiøs betegnelse kan kalles den norske nasjonalmyten innledes med Henrik Wergelands konstitusjonshistorie (1841), hvor forholdet mellom den gamle politiske eliten (embetsmennene) og folket problematiseres. For Wergeland er det det norske folk selv som representerer historiens subjekt i 1814, mens embetsmennene i beste fall er folkets hjelpe-³ I løpet av forrige århundre tilskrives den politiske eliten en stadig mer beskjeden rolle i grunnleggelsen av det nye Norge. I 1880-årene kan historikeren Ernst Sars hevde at “naar Æren for Grundlovsarbeidet tillægges en enkelt Samfundsklasse (Embetsmændene), saa kan dette kun være rigtigt i en ydre og Uvæsentlig Forstand”. De historiske forutsetningene er snarere “bleven skabt ved Aarhundreders Arbeide, og i dette Arbeide har det hele Folk taget Deel, først og fremst Bønderne.”⁴ I Schnitlers samtid oppfatter altså historikerne den gamle norske embetsmann som i beste fall folkets hjelper og i verste fall dets motstander – en i sinn og vesen fremmedkulturell skikkelse. Forfatteren av *Slekten fra 1814* deler i en viss forstand dette synet, selv om det ikke angår hans prosjekt. For Schnitler er ikke interessert i forholdet mellom norske bønder og embetsmenn. Han er ute etter en annen historisk motsetning, nemlig den konflikten som etter 1814 oppstår mellom de norske embetsmenn og den kongen man i Norge lærer å kjenne under navnet ‘Carl Johan’ (Carl 14.) – en konge som er halvt fransk, halvt svensk og absolutt unorsk. Den såkalte ‘Carl Johan-tiden’ (1814–1840) er embetsmennenes heltetid, hvor de hardnakket forsvarer seg mot alle forsøk fra svensk side på å endre den grunnloven mange av

1 Schnitler (1910), side 495.

2 Seip, side 16.

3 Storsveen (1997a), side 334.

4 Sars (1912), III, side 541. Se også Sars (1904), innledningen.

dem selv var med på å utforme våren 1814. Og uansett hvilken rolle historikerne i ettertid har tilskrevet dem, er de i denne perioden en reell maktfaktor.

Det var en tid, da disse samme embedsmænd var landets mægtigste – baade i indflydelse, i social anseelse og vistnok også i økonomisk evne. De innhadde regeringsmagten, stortingsopinionen og herrdømmet rundt i sine distrikter. De var landets virkelige herrer, og deres dannelse var det også, som trykket sit stempel paa landets kultur i denne tidsalder. Den var grundlagt i den gamle, strenge latinske skole, som i hævdelsen av de fjerne, formfulde antikke idealer så det eneste absolutte maal. Dens klassiske tendenser var blitt styrket ved at ha været vidne først til den franske revolutions apoteose av den republikanske romerdyd og senere til Napoleons gjenreisning av den romerske cæsarisme i ny skikkelse. Og den fikk selv en stænk av romeraand gjennom den steile patriotiske kampstemning og strenge tarvelighet, som karakteriserer tidsalderen herhjemme.⁴

Schnitler viser med all tydelighet hvordan den gamle norske embetsmannskulturen er trygt forankret i et overnasjonalt dannelsesideal, hvor såvel uttrykksmåte som orienteringsevne preges av latinskolens og den klassiske retorikkens verdigrunnlag. Han nøyer seg imidlertid med å påpeke dette idealets forankring i den institusjonen som ivaretar embetsstandens grunnleggende utdanning. Og til tross for de rikholdige og fascinerende eksempler Schnitler gir på tidens talemåter og uttrykksformer, så forblir dette poenget trivielt all den tid han ikke konkretiserer det idemessige grunnlaget for latinskolens dannelsesideal. Det er denne løse tråden som her skal nøstes opp, ikke ved å gi en bred fremstilling av rasjonalismens livssyn slik Schnitler selv hadde planlagt, men ved å belyse noen sider av det som kan kalles latinskolens "antropologi". Men for å kunne gjøre dette, er det nødvendig å følge Schnitlers fotspor er stykke og se nærmere på noen av de eksempler han gir på tidens tale- og uttrykksmåter. Hensikten med dette vil være å skissere den 'retoriske positur'

4 Schnitler (1911), side 2

som preger slekten fra 1814. Videre vil det bli gjort et forsøk på å vise hvordan denne posituren fungerer i den politiske offentlighet, særlig med henblikk på de muligheter og begrensninger som ligger i å la en klassisk retorikk kompensere for fraværet av en entydig politisk teori. Til slutt vil de norske embetsmenns retoriske praksis bli belyst utfra latinskolens dannelsesideal, med hovedvekt på denne institusjonens menneskesyn og verdigrunnlag. Særlig viktig i denne forbindelse er læren om sjelen og dens ulike evner. For korthets skyld vil fremstillingen her i hovedsak begrense seg til Jacob Rosted, en person som bare nevnes én gang hos Schnitler, og da i forbindelse med empiremaleren Jacob Munchs portrett av ham.⁵ Rosted kommer således til å fungere som en slags idealtipe i den hensikt å gjøre en relativt komplisert materie mer oversiktlig.

Den retoriske positur

Etter å ha gitt et allsidig bilde av den gamle embetsstandens smak og stilideal, fremhever Schnitler språket som det området hvor man klart lærer datiden å kjenne. For mens klassisismens arkitektoniske og estetiske målestokk lar forholdene i Norge framstå som fattigslige og provinsielle avskygninger av det store og toneangivende Europa, lever "vort sprogs empirestil" i større grad opp til idealet. En stilhistorisk analyse av datidens språkbruk vil fremfor alt kunne vise hvilke endringer som har funnet sted og hvor fremmed den gamle embetskulturens uttrykksmåte egentlig var.

Vi læser nu de gamles skriftlige efterlenskaper med noget lignende følelse som naar vi

5 Schnitler (1911), side 321. Jacob Rosted (1750-1833) vil nok være en ukjent person for de fleste, så for ordens skyld: Han er konrektor ved Christiania Katedralskole 1781-1803, rektor 1803-1833, titulær professor fom. 1805. I 1812 er han ønsket av universitetskommissjonen som professor i klassiske språk ved Det kongelige Fredriks Universitet, men takket nei og tilbudet blir i stedet gitt til Georg Sverdrup. Som tenker må Rosted finne seg i å stå i skyggen av tidens fremste pedagogiske teoretikere - deriblant Niels Treschow - men i sine mange småskrifter gir han et viktig innblikk i latinskolens verdigrunnlag. Han er dessuten morsmåls- og retorikk lærer i store deler av sin karriere og bidrar dermed til å forme uttrykksmåten til en hel generasjon av norske embetsmenn. I 1810 utgir han en lærebok i retorikk, som "skal ha vært flittig brukt av ikkje-analfabete blant dei som samla seg på Eidsvoll 17. mai 1814" (Hellesnes, side 99).

ser og hører en av de gamle italienske operer: – de samme sterkt teatraliske virkemidler, den samme tilbøielighet for ekstremer i uttrykket uten nuancer, uten modulation – de samme store ord om den hverdagsligste tanke, den samme sterkt og pompøst utarbeidede form om et spinkelt indhold.⁶

Schnitler biter seg særlig merke i den funksjon begrepet “svada” har for slekten fra 1814. Mens et økende krav om saklighet i ettertid har gitt ordet en negativ valør, var ‘svada’ den gang en rosende betegnelse på det retorisk velklingende foredrag. Så sent som i 1830 fremhever en omtale av dikteren H.A. Bjerregaard “den herlige, alt henrivende Svada, som utgjør et så lysende Punct iblandt vor ædle Skjalds Digteregenskaber”.⁷ Særlig anvendelig synes uttrykket å være i gravtalen eller nekrologen. Selv en så sindig mann som jernverks-eier Jacob Aall sier i sin minnetale over politiker C.M. Falsen: “hvad hans Forstand indsaae og hans Hjerte følede, det udtalte han kraftigen og med en henrivende Svada i Storthingssalen”.⁸ Kort tid etter får imidlertid uttrykket sin moderne, negative pregning. Når Wergeland skildrer Christian Fredriks besøk i Lyngør sommeren 1813 og kommenterer hans minneord over mannskapet på “Najaden” med bemerkningen om at “Svada heller ikke svigtede sin Yndling ved de 75 faldne Sjøkrigeres Mæle”,⁹ er det for å la prinsens smukke veltalenhet understreke hans grunne karakter. De retoriske idealer som slekten fra 1814 dyrker er i stor grad hentet fra syttenhundretallets såkalte deklamasjoner, en taleform tidens norske embetsmenn er flasket opp på gjennom latinskolenes språkundervisning. Det som særlig kjennetegner deklamasjonen er en manglende moderasjon i bruken av retoriske virkemidler. Mens taleren i en ren opplesning eller resitasjon forblir et synlig tredje ledd mellom tilhørere og tema, forlater deklamatoren sin individuelle karakter og går fullstendig opp i fremstillingen. Her utviskes skillet mellom fremførelse og oppførelse til fordel for dramaturgi og skuespillerkunst. At

deklamasjonen mot slutten av syttenhundretallet forflyttes fra teateret til opplesningen og talekunsten, antydes i to av tidens publikasjoner som ikke tilfeldig bærer samme tittel: *Svada, Magazin for Theatrets Philosophie, Litteratur og Historie* (1796) og *Svada: eller, theoretisk og practisk Veiledning til Betoningskunsten* (1814). Sistnevnte er en lærebok i ‘logisk’ og ‘æsthetisk’ deklamasjon eller, om man vil, opplesning av sakprosa og fremførelse av diktning, forfattet av den danske professor Levin Sander. Utenfor de oldenborgske teatre og salonger ser det i denne tiden ut til bare å finnes én form for virkelig offentlig tale, nemlig prekenen. Såvel i pietismens inderlige fremstilling av troen som en kamp som i rasjonalismens overveiende moralske prekener, pakkes tilhørernes sjeleføde inn i vendinger som er “ligesaa tiltalende for forstanden som skikket til at røre de naturlige Følelser”.¹⁰

Kongelig kassasjonarius Christian Bastholm gir i *Den geistlige talekonst* (1775) råd om hvordan den klassiske retorikkens regler bør anvendes i prekenen. Han advarer riktig nok mot å bli for poetisk, men anbefaler samtidig at man øver seg foran et speil. Ti år senere bidrar han til den store ‘liturgiske feide’ ved å fremheve gudstjenestens decorum og skille mellom indre tro og ytre, hensiktsmessige veltalenhet. Hos den norske sognepresten H.J. Grøgaard nevnes Bastholm i samme åndedrag som Cicero og Quintilian,¹¹ mens hans embetskollega Niels Herzberg gir følgende oppvisning i geistlig veltalenhet – eller svada i praksis:

O! Du stakkels lettroende Ungdom, hvorlunde vil du holde Din Vej reen! Verden tilbyder Dig masker nok. – O! I Folkestyrere! Tænker Eder de af religiøse Følelser blussende Ynglinge, gaae paa Confirmationsdagen fra Templet til Maskeradeball. Tillade I det, at det skal hedde om de Unge, som skrevet staaer: Demonstrare victoriam damnatis. Tænke I paa hiint om Møllestenen? – Nu give Gud, at alt dette ikke maatte blive en Røst i Ørkenen, det kommer rigtignok fra en Egn, omgiven af Fjel-

6 Schnitler (1910), side 485.

7 Morgenbladet (1830) nr. 3.

8 Fortid og Nutid I (1833), H. 3., side 28.

9 Wergeland, side 230 ff.

10 Heggveit, side 61.

11 Thrap, side 208 og side 220.

de, hvis Toppe ere tægte med evig kolden Sne; men af velmente Hjerter, opvarmede ved Fjeldenes Fødder af Oplysningens Sol. Gid Gjenlyden klinge i Høilofts Sale – !¹²

Det er slike vendinger som preger de norske embetsmenns inntreden på den politiske arena i 1814, først på Eidsvoll og siden på det ekstraordinære storting samme høst. Den politiserte deklamasjon danner også skole i pressen og den øvrige litteratur. Uansett hvilket tema som behandles, springer man raskt over i en retorisk stil med klare og karakteristiske trekk. Det mest åpenbare er den *direkte til-tale*. Man fremfører ikke sitt ærende med saklige argumenter, men henvender seg ved første og beste anledning direkte til publikum: “Nordmænd! Medborgere! *Quirites!* Klippesønner!” Midt inne i rolige partier lyder plutselig høystemte retoriske spørsmål eller utrop. En slik gest gir budskapet et mer inn-trengende preg, som når “Nationalbladet” etterlyser trykte stortingsforhandlinger:

Hvorfor skal der dvæles saalænge med det, som alligevel skal frem? Vee os, saalenge denne Langsomhed skal være herskende i hvad der betræffer de offentlige Anliggender! Vee os, dersom vor Taalmodighed skal prøves i den Grad til at oppebie vor nye Lovbog! Men endmere vee os, dersom Politiken byder et saadant Princip!!!¹³

Direkte tiltale er i seg selv ingen retorisk figur, men den åpner for bruken av forsterkende figurer som spørsmålet og *apostrofen*. Ved å ikle det som skal bekrefte eller benektes spørsmålets form, uttrykker taleren så stor tillit til egne meningers sannhet at han overgir seg til publikums dom uten videre argumenter. Apostrofen består i at taleren bryter med sitt faktiske publikum og i stedet henvender seg høytidelig til en fraværende instans. Hensikten er å utøve den samme patetiske virkning på sitt opprinnelige publikum som han, ved å vende seg bort, signaliserer at ikke er mulig. Hans nye “publikum” er enten fraværende personer (levende, døde eller oppdiktede) eller ikke-personlige størrelser

(fedrelandet, lover, saksforhold). “Ja! hellige Odelsrett!” roper C.M. Falsen, etter å ha vist til en rekke eksempler fra romersk historie:

Tusindaarig staaer du, ærværdig, et herligt Tegn paa Fædrenes Visdom! Svær var Kampen, du stædedes i med Hierarkie, Lehnsvæsen, Souverainitet, hvoraf som oftest eet var nok til at nedbryde Menneskeret; Eiendomsret var din Ægide!¹⁴

Apostrofen er et uttrykk for talerens heftige sinnsbevegelse, hvor han i sinne eller dyp fortvilelse påkaller en fraværende instans for at den skal bevitne hans lidelser. Hensikten er å vekke publikums sympati og la det leve seg inn i talerens situasjon. I den klassiske retorikken inngår både spørsmålet og utropet i en kompleks sammenheng mellom *ars* og *natura*, hvor mestringen av ulike figurer tilsynelatende skriver seg fra erfaringen og fra livet selv. De er begge uttrykk for at taleren befinner seg i en utsatt og fortvilt posisjon. Fra og med 1814 formes da også den politiske talen ofte rundt det gamle romerske topos “fedrelandet og friheten i fare”, og den får sin retoriske pondus gjennom talerens overbevisning om at statens velferd danner midtpunktet for alles interesser og at det offentlige liv er borgerens eneste verdige beskjeftigelse. Det fremste kjennetegnet ved tidens retorikk er nok likevel *billedspråket*. En saklig beskrivelse av tingenes tilstand synes å være utenkelig og dermed også umulig. Uansett må den vike plassen for en ubendig trang til personifisering (*prosopopeia*), til å bruke symboler i stedet for å vise til saken selv. Det tales ikke om ‘Norge’ og ‘nordmenn’, men om ‘Klippelandet’ og ‘Klippesønnene’. Det heter ikke ‘historien’, men ‘saga’; ikke ‘Norge’ og ‘Danmark’, men ‘Nor’ og ‘Dan’.¹⁵ I den offisielle smiger høsten 1814 finnes også ‘Svea’, men ellers markerer man avstand til naboriket ved å omtale svenskene som ‘Svecus’ og Carl Johan med hans fyrstetittel ‘Ponte Corvo’.¹⁶ Dan-

14 Falsen (1815), side 54.

15 Jf. den danske dikter B.S. Ingemanns hyllest til professor Niels Treschow når sistnevnte forlater universitetet i København i mai 1813: “Han som Tankens Vei til Sandheds Væld os lærte, / Dan! Din Socrates du hilser sidste gang”.

16 En indikasjon på hvor utbredt denne språkbruken var, finnes i Fredrik Schmidts dagbøker.

12 Nationalbladet, nr. 18 (1820), side 357.

13 Nationalbladet, nr. 6 (1817), side 50.

mark og de oldenborgske konger beholder ennå den gamle hedersbetegnelse "skjoldungen", som i C.N. Schwachs dikt "Dana til Nor", hvor 'skjoldmøen' Dana besynger 'skjoldungen' Christian Fredrik, sendt til Nor av 'Gode Fredrik'.

Mest avslørende i denne sammenheng er likevel det konstruerte eponymet 'Nor' – "Navnet paa den Oldtidens Mand, efter hvem nævnedes Landet" som Schwach synger i "det første sangstevne på det nyfødte Norges Parnass".¹⁷ Som poetisk figur er 'Nor' temmelig kjønnsløs og upersonlig – til tider intetkjønn, som når det tales om at kongen ikke vil gi slipp på 'sit Nor', og etter august 1814 stadig oftere hunkjønn:

Nys stod Nora paa Dovre, opmærksom hun
lyttet mod Østen.
Smilende blidt da hun hørte: Selvstendighed
eller og Død.
Ak! hvad gjør hun vel nu? den kjærlige Moder!
Hun græder.
Hyller sit Ansigt i Flor - segner mod Klippen
ned.¹⁸

Det historiske forelegget for "Nor" som nordmennes stamfar, er sagnet "Fundinn Noregr" fra det islandske håndskriftet "Flateyrbók" (1400-tallet). Gjennom syttenhundretallets dansk-norske historieskrivning beholder dette sagnet en høy status helt frem til den kildekritiske metodens gjennombrudd i 1840-årene tilbakeviser de gamle historikernes tradisjonelle og naive bruk av ord-assosiasjoner.¹⁹ Inntil da inngår 'Nor' og 'Dan' i et klart definert billedgalleri som både bekrefter og styrker slektskapet mellom det oldenborgske eneveldets tvillingriker.

De historiske eksempler

For slekten fra 1814 er historien først og fremst et reservoar (*copia*) av tilgjengelige bilder og referanser for en begynnende politisk retorikk. Men skal den tjene som et *copia verborum*, forutsetter det troen på at den også rommer sammenliknbare hendelser (*copia*

rerum). Kun ved å fremheve en historisk likhet på bekostning av eventuelle forskjeller vil de historiske eksemplene ha gyldighet.²⁰ Slike eksempler fungerer bare i forhold til et felles erfaringsrom, for dersom nåtiden skulle representere noe kvalitativt nytt i forhold til fortiden, ville de miste sin relevans og være retorisk ubrukelige. Aktuelle hendelser må derfor kunne formuleres slik at de svarer til et historisk gyldig ideal, slik Falsen gjør når han sier om grunnloven av 1814 at den er "i det vesentlige aldeles overensstemmende med hin den lykkelige under Hakon den Gode".²¹ I 1815 utgir han et skrift om den gamle stormann Einar Tambarskjelve, som også var hovedperson i et sørgespill av Johan Nordal Brun fra 1772. Mens Brun i sin tid provoserte ledende danske kritikere med sin fremstilling av det gamle Norge som et frihetens rike, hvor Einar forsvare den nedarvede frihet og landets lov mot kongens forgodtbefinnende, skildrer Falsen ham som en statsmann for konstitusjonelt styre, bøndernes rett og rikets selvstendighet. På det narrative plan får Norge sin andre jernalder i 1814, men under overflaten er dette en romertid landet i historisk forstand aldri har hatt, og som overskrider det strengt nasjonale. Den litterære reinkarnasjonen av sagatidens helter preges i påfallende grad av forfatternes latinske syntaks og klassiske stilidealer. At interessen for den norske oldtid ikke må fortrenge de klassiske idealer, får den unge P.A. Munch erfare når han i sin studietid begynner å lese gammelnorsk på egen hånd. "Det var ikke frit for at hans lærde rektor saa skjævt til denne nye interesse, som truet med at stille klassikerne i skyggen; ialfald fandt han det nu fornødent at komme med formaninger om stadig at gaa løs paa endda flere latinske skribenter".²² Som professor i historie blir Munch tyve år senere en sentral aktør i den prosessen som til slutt forskyver det ideale tyngdepunktet fra den klassiske til den nordiske oldtid. At slekten fra 1814 lar de antikke idealer kompensere for fraværet av en klar politisk teori, at den lar den retoriske pondus avgjøre forskjellen mellom det gode

17 Schwach (1814), innledningen.

18 Bergens Adresseavis, 12. november 1814.

19 Jf. R. Keyzers kritikk av sagnet om "Nor".

20 Jf. Koselleck.

21 Falsen (1815), side 62.

22 Brinchmann, side 9.

og det onde, betyr ikke at den norske embetsstanden er blottet for politiske og filosofiske ideer. Ved Det kongelige Fredriks Universitet i Christiania setter tysk naturrettstenkning sitt preg på undervisningen ved det juridiske fakultet. Og av professor Treschows utkast til grunnlov fra 1814 fremgår det tydelig at forfatteren kjenner til Montesquieus prinsipper for demokratisk maktfordeling. Men når Treschow senere som kirkeminister skriver sitt politisk-teoretiske hovedverk, er det lite igjen av de franske idealer. Ettersom "en eneste ved Flammen av sit eget Genie kan skue dybere [...] end mange Tusende,"²³ bør makten heller konsentreres hos kongen og embetsmennene. Treschow røper her tydelig hvordan norske embetsmenn ikke bare holder fast ved en retorisk form, men også forsvaret det gamle eneveldets privilegerte samfunnsforhold. Hans politiske karriere bidrar imidlertid til å ødelegge hans gode navn som filosof. Under det ekstraordinære storting høsten 1814 deltar han i en av delegasjonene som forhandler med svenskekongens utsendinger, og den uttillatelige ettergivenhet han her legger for dagen gjør at han resten av sitt liv må tåle tilnavnet "den gamle svenske ko".²⁴ Han som få år tidligere ble kalt "den danske Sokrates"! En annen iderik og tragisk skikkelse er C.M.Falsen. Hans konstitusjonelle system hviler på illusjonen om at det gamle norske kongedømmet lar seg gjenreise og det minner i så måte om girondinernes program for en politisk gjenoppbygging på 'des réminiscences latins'. Det franske idealet om en antikk republikk strandet imidlertid på den samme politiske naivitet og manglende realitetssans som preger slekten fra 1814. Bak den ensidighet og strenge formalisme som preger de norske embetsmenns deltakelse i det offentlige liv, ligger den samme praktiske ukyndighet som gjorde girondinerne uegnede til rollen som revolusjonens førere. Men de antikke idealer som girondinerne hentet fra opplysningstidens forfattere, er de samme som rører ved den norske latindannelsens strenger.

Grunnloven er tillike, og først og fremst, et produkt av det 18de århundrets almeneuropeiske filosofi med dens grenseløse beundring for den greske og romerske oldtid, hvis frihetsideal og rettstanker den gjorde til sine og søkte å gjøre til den civiliserte menneskehets. Der blev på Riksforsamlingen ofte talt om Hellas og Rom. Ett må aldri glemmes: uten antikken ingen Grunnlov. Ti denne bar i sig en ennå høiere higen enn fædrelandets historie alene er i stand til å gi.²⁵

En febrilsk sans for "Fædrelandets viktigste Anliggender"²⁶ – *summa res publica* – og en stoisk tendens til selv å ville bære byrdene for etterslekten, skaper en heroisk stemning med sterke episke drag. Heltene i dette eposet er de norske embetsmenn som forsøker å leve opp til en litterær idéverden. For bak den barske følelsen av å være nordmann og "klippe-sønn", ligger latinen og abstraksjonene. Norskheten er nok politisk, men nasjonal er den ikke. Den uttrykker embetsstandens selvfølelse, ikke en bredere selverkjennelse – til det er den i for stor grad en refleks av et overnasjonalt verdisystem. At den savner et folkelig preg, viser Falsens eksempel. Ingen av tidens norske politikere går sterkere inn for odelsretten – "den norske Friheds sande Palladium" – enn han; ingen blir mer skuffet når han på Stortinget møter bønder som ikke holder mål mot idealet. Allerede høsten 1815 foreslår han å innskrenke bøndenes representasjon, senere bryter han tvert med sin politiske fortid og ender i melankolien. Forsvinner fra den politiske arena gjør også den mest romerske av alle norske embetsmenn, professor i klassisk litteratur Georg Sverdrup. Umiddelbart før de norske styrkene kapitulerer for Carl Johan i august 1814, forsøker Sverdrup sammen med statsrådet å holde kampviljen oppe, og han kommenterer den danske prinsregentens resinasjon med de kjente ord: "Nationen beklager ikke, at der er flydt formeget Blod, men at der er flydt for lidet Blod".²⁷ Etter kapitulasjonen drar Sverdrup til Danmark for å hente hjem universi-

23 Treschow (1823), side 264.

24 Christie, side 48.

25 Laache, side 454.

26 Nationalbladet nr. 21 (1821), side 417.

27 Sitert etter Sars (1904), side 8.

tetets boksamling. Høsten 1814 forbigås han i valget av kirkestatsråd, offisielt fordi han "formedelst sine Kundskaber, sit Foredrags-Talent, sit alvorlige Væsen og sin Værdige Holdning" regnes som uunnværlig "til at virke paa den nye Slægt".²⁸ Sannheten er at han med sin steile holdning neppe lot seg bruke som minister. I stedet forskanser han seg bak sitt kateter ved universitetet i Christiania, en institusjon som bærer danskekongens navn og som svenskene mener er et skalkeskjul for unionsfientlig virksomhet. Våren 1818 har han sin siste store politiske opptreden: Sammen med to andre professorer fremmer han forslag til en skolelov som vil fjerne de nye naturfagene, redusere morsmålsundervisningen og gi latinen tilbake den posisjon faget hadde før den store latinskolereformen i 1809.²⁹ Det finnes altså fremdeles en sak som er verd å kjempe for. Nøkkelen til å forstå slekten fra 1814 ligger da også i latinskolens dannelsesidealer og ikke i tilfeldige politiske teorier. Der er derfor på høy tid å se litt nærmere på denne institusjonen og de verdier og oppfatninger den hegner om.

Latinskolens idealer

En viktig kilde til latinskolens verdigrunnlag er de såkalte "skoleprogrammer" som rektorene ved kongelig reskript av 1769 var pålagt å forfatte. Dette var mindre skrifter med faglig innhold som ble oversendt "skolens venner og vitenskapens dyrkere" sammen med en invitasjon til å overvære den offentlige eksamen ved skoleårets slutt eller til andre høytidelige anledninger. Dersom programmene og innbydelsene fra Christiania katedralskole leses som en indikasjon på stemningen i tiden, skjer det en klar endring i 1808. Mens innholdet tidligere har vært strengt faglig, handler dette årets program om Norges skjebne i den nordiske syvårskrigen, med en klar parallell til aktuelle politiske hendelser. Til examen artium blir følgende skriftlige oppgave gitt i morsmål: "Hvori bestaaer sand Fædrelands-kjærlighed og hvorfor har denne Dyd været så

agtet hos alle nationer?"³⁰ Året etter forsterkes denne tendensen når skolens islandske språklærer innbyr til eksamen utfra det klassiske topos *pro patria mori*:

Skjøn er Døden for Fædrelandet i bragende Kamp og paa Pligtens hellige Bane. Herlige Minder af mangel Nutidens Daad skulle vore Børn arve. Vel er Dagen mørk, og Himmelen skiult med uveirssvangre Skyer; men kraftfuld er det Algodes Arm, og endnu lever Fædrenes Mod i Nordmannens Æt.³¹

Her understrekes viktigheten av å gi ungdommen en fast karakter, preget av republikanske dyder som tarvelighet, orden og selvbeher-skelse. I 1810 følger naturfaglærer M.R. Flor opp med følgende faglige forsikring: "Norge skal evigt stande paa sin Granitfod!"³² Mest interessant i denne sammenheng er likevel rektor J. Rosteds skrift om patriotisme, forfattet som innbydelse til en skolefest på kong Fredriks fødselsdag 28. januar 1811. Etter å ha drøftet Ciceros skille mellom *patria naturæ* og *patria civitatis*, kommer han frem til at hengivenhet overfor det land man er borger i, ikke er tilstrekkelig til å kalles patriotisme. For patriotismen er ifølge Rosted ikke en "instinktmæssig Tilbøielighed" som begrenser seg til følelsenes register.

Patriotisme er en Dyd, den maa grunde seg paa Kundskab om Pligt og paa Pligtfølelse; medens hiine Følelser ulme i vort Bryst, maa Fornuften erkjende dem for rigtige og billige dem; Følelsen af vore Pligter som Borgere maa blande sig med disse Følelser; de maa virke i Forening med hinanden; den ene maa forsterke og opflamme den anden; og nu antændes den hellige Ild, som brænder for Fædrelandet.³³

Disse tankene er hverken spesielt norske eller særlig originale, men snarere en refleks av den stemning Danmark-Norges inntreden i napoleonskrigene skaper. Nytt er imidlertid at

²⁸ Aall (1859), side 574. Om Sverdrups opptreden under riksforsamlingen på Eidsvoll, se Aall (1882).

²⁹ Storthings-Forhandlinger (1818), Anden Deel (april-mai), side 251–308.

³⁰ Universitets- og Skole-Annaler (1808) II, s. 187 f. Det må her presiseres at samtlige avgangselever fra de dansk-norske latinskolene avla examen artium ved Universitetet i København, og at oppgaveteksten følgelig ikke sikter til spesielle norske forhold.

³¹ Arnesen, side 16.

³² Flor, side 36.

³³ Rosted (1811), side 3.

patriotismen nå får en udiskutabel plass i latinskolenes verdigrunnlag ved siden av den alminnelige borgerånd. Dette skyldes ikke minst at syttenhundredtallets diskusjoner rundt fedrelandskjerligheten har gjort denne til en anstendig følelse.³⁴ Patriotismens funksjon innenfor latinskolenes undervisning må dessuten sees i lys av morsmålsfaget og dette fagets forankring i et retorisk-pedagogisk begrep om “dyd”. Latinskolenes mål har tradisjonelt sett vært å undertvinge enhver form for individualitet i elevens uttrykksform til fordel for en så ensartet form for dannelse som mulig. Det er den ytre, faste og konvensjonelle form (*decorum*) som er det primære, ikke den personlige tilegnelse. Læringsprosessen består i en strengt formal trening av hukommelse og fremstillingsevne, hvor eleven må tilegne seg et for ettertiden helt ukjent nivå av tillærte klassiske former. Denne systematiske dyrking av abstrakte regler skjer etter klassisismens evige målestokk, nemlig antikken. For retorikere som Cicero og Quintilian var den ideelle taler nettopp et produkt av en dannelsesprosess hvor tilegnelsen av etablerte former gjorde det mulig å delta i det offentlige liv. Dette dannelsesidealet utgjør grunnlaget for undervisningen i de klassiske fag, og det kommer naturligvis også til å prege morsmålsfaget. Først ved den danske skolereformen av 1775 får morsmålet en plass i latinskolen, ikke som et selvstendig fag, men gjennom ‘declamationer’ nært beslektet med de allerede eksisterende øvelser i latin og gresk. Poenget er å styrke høytlesningen: Ved å forme elevenes *actio* gjennom tekster på deres eget språk, får foredraget et mer levende preg enn i den monotone opplesningen av latinske tekster. Først i 1805 blir morsmål et eget fag, men de klassiske fagene skal “stedse beholde den fortrinlige Plads”,³⁵ som det heter i skoleloven av 1809. Når de fleste morsmålslærerne i tillegg er klassisistfilologer, betyr dette at selv om de klassiske fagenes omfang reduseres, utvides de retoriske prinsipper disse fagene hviler på til også å omfatte det nye morsmålsfaget.

34 Se Storsveen (1997b), side 136-137.

35 Jf. Forordning, angaaende de lærde Skoler i Danmark og Norge, (Kjøbenhavn 1809), kap. I, § 4.

Reformen underminerte latin-retorikken, som imidlertid kom til å præge modersmålsundervisningen. Denne var fremdeles “quintiliansk” i sit sigte mod sprog- og stilriktighed. På grundlag af modersmålets grammatisk korrekte brug skulde man lære at give det retorisk fynd.³⁶

Som grunnlag for morsmålsundervisningen anbefales blant annet de moralske og oppdragende eksempler som den danske historikeren Ove Malling har samlet under tittelen *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* (1777). Historiske eksempler har i henhold til klassisk retorikk større overbevisningskraft, ettersom de til forskjell fra fablene ikke er oppdiktete.³⁷ Å lære gjennom historiske eksempler innebærer for det første å kunne se likheten i diverse konkrete historier og dernest å oppfatte disse historiene som uttrykk for bestemte verdifulle egenskaper. Malling har derfor ordnet eksemplene i følgende topoi: “religion, menneskekierlighet, høimodighet, kierlighed til fædrelandet, troskab mot kongen, kiekht mot, standhaftighet, tapperhet, sindighed, ædelmodighet, retferdighed, trofasthed, embedsiver, vindskibelighed, flid i studeringer, goddædighed, store fortienester af staten”. Mens disse eksemplene utgjør morsmålsfagets innholdsmessige side, ivaretas de formale og stilistiske aspektene til å begynne med av Rahbeks lærebok *Om den danske Stil* (1802). I 1810 utgir imidlertid Rosted en lærebok i retorikk som kommer til å bli hyppig anvendt. Boken omhandler hovedsaklig *elocutio* og *actio* – inkludert politisk talekunst (“Stats-Veltalenhed”) – men Rosted synes lite påvirket av tidens deklamasjoner og fremhever i stedet veltalenhetens nytte.

Talen har en stor Indflydelse paa den menneskelige Fuldkommenhed og Lyksalighed. Ved den udvikles vore egne Aandskræfter og gjøres brugbare; ved den blive vi i mange Henseender velgjørere for vore Medmennesker.

36 Fafner, side 388.

37 Hos Quintilian (*Inst. orat.* II - 4, 2) ivaretas den historiske fortelling av retorikklæreren, mens fablene kan overlates til grammatikeren (språklæreren).

Ogsaa er der intet bedre Middel til at stemme andre Mennesker efter vore Hensigter.³⁸

Målt utfra retorikkens tradisjonelle korpus, har imidlertid Rosteds lærebok en mangel som den deler med mange av tidens retorikk-bøker: Den sier ingen ting om *inventio* og *dispositio*, det vil si om hvor man finner sitt forråd av uttrykk og hvordan dette stoffet ordnes. Læreboken dekker således bare retorikkens eksternalisering i form av komposisjon og offentlig fremførelse. Den forutgående internaliseringen – tilegnelsen av det stoffet (*loci, exempla*) som skal kunne realiseres i enhver tenkelig situasjon – forutsettes allerede å ha funnet sted. Selv om dette stoffet naturligvis finnes i latinskolens pensum i morsmål og de klassiske fag, er spørsmålet *hvordan* tilegnelsen skjer og *hvorfor* nettopp den klassiske litteraturens eksempler og verdier spiller en så sentral rolle i tidens dannelses. Ethvert retorisk system, og da særlig når det som Rosteds mangler et begrep om tilegnelse, forutsetter alltid en antropologi dersom det skal fungere innenfor et dannelsesparadigme. For å kunne forstå retorikkens plass i dannelsesprosessen, er det derfor nødvendig med et innblikk i datidens oppfatning av sjelen og dens ulike evner. Denne oppfatningen finnes i en rekke varianter, blant annet i Treschows lærebok i antropologi,³⁹ men i det følgende vil det først og fremst bli fokusert på Rosteds redegjørelser. Læren om sjelens evner er kjernen i den såkalte formaldannelsen. Et klart begrep om hva denne læren innebærer finnes ikke, men det synes å herske enighet om at sjelen har en rekke evner (*facultas*), hvorav forstand og dømmekraft er de sentrale. Det er heller ingen som betviler at den beste måten å utvikle sjelens evner, er gjennom det formale og retoriske arbeidet med de klassiske disiplinene. Et viktig poeng i denne sammenheng er at det ikke finnes vannrette skott mellom de ulike evner. Uttrykk som “smakens dannelse” og “følelserlivets foredling” røper en klar forbindelse mellom sjelens estetiske og etiske evner. Selv om dannelsen langt på vei skjer ved en formal

oppøving av den estetiske evnen, er smaken mer enn bare et produkt av dannelsen. Det å ha en utviklet smak er en del av det å være et godt menneske.

[E]ndnu større bliver [Smagens - TIR] Vigtighed formedelst den umiddelbare indflydelse paa de Egenskaber som danne det dydige, gavnlige og behagelige Menneske. Den har en umiddelbar Indflydelse paa Moralitet og Dyd, og staaer med samme i den nøieste Forbindelse. Den aabner Hjertet for alle blide Følelser, og forbereder det for Dyden. Sand Moralitet lader sig ikke tænke uden Følelse af det moralske Gode og Onde, eller moralsk Følelse. Men den moralske Følelse og Følelsen af det Skjønne i Naturen og Kunstens Verker have begge deres Udspring af den samme Kilde, den i Menneskets Sjel nedlagte Føleevne.⁴⁰

Sammenhengen mellom dannelsens etiske og estetiske sider gjør at de klassiske fagene – og morsmålet – ikke bare er særlig velegnede til å foredle sjelens evner: Selve forståelsen av sjelens evner er også et uttrykk for de verdier som man leser ut av disse fagenes kanoniske litterære verker. Sjelen er med andre ord innrettet i henhold til antikke forelegg.

Lægges nu hertil, at de fornemste Midler, hvorved Smagen udvikles og uddannes, ere de samme, som Midlerne til den moralske Følelses Uddannelse, Læsning af velskrevne og smagfulle Aandsverker, rørende Skildringer af ædle Følelser, dydige Charakterer og Handlinger; saa behøves vel neppe noget mere for at vise hvor stor den Indflydelse er, som Smagens Dannelse har paa Moralitet og Dyd.⁴¹

De klassiske disipliner har altså en dobbelt funksjon: For det første er de et middel til å øve og skjerpe sjelens evner; i tillegg fører de eleven inn i en åndelig og kulturell ‘virkelighet’ som mangler sidestykke i samtiden. Den latinske grammatikk samsvarer med sjelens naturlige logiske operasjoner og de klassiske språk er identiske med et ideelt sett av holdninger og verdier. Disse fagene har derfor

38 Rosted (1810), side 1.

39 Treschow (1803), side 129-230.

40 Rosted (1820), side 4.

41 Rosted (1820), side 5.

som mål å fremme 'smag', 'dyd' og 'sand humanitet'. Smaken lærer "at skjelne mellom det ædle og det uædle, det stærke og det matte, det smagfulde og det flauue, det høie og lave i Udtrykket; den maa, saa meget som mueligt, dannes og forberedes til at udtrykke sig smukt, ædelt og godt."⁴² Å uttrykke seg 'godt' (*bene*) innebærer evnen til å finne det rette forhold mellom tanke og uttrykk, til å kunne *velge* mellom flere tilgjengelige uttrykk (*copia verborum*). Men fremfor alt forutsetter det evnen til å kunne skjelne mellom ting, det vil si dømmekraft (*iudicium*).

[E]n lang Erfarenhed har stadfæstet, at de have Ret, som troe, at de, der have studeret disse Sprog, medbringe, naar andre Omstændigheder ere lige, mere uddannede Evner, eller i Almindelighed en større Duelighed til enhver anden Videnskab, til ethvert Fag, som udfordrer nogen større Anvendelse af Tænke- og Dømme-Kraft, end de, som ingen Flid have anvendt derpaa.⁴³

På det individuelle plan innebærer dannelse til 'dyd' en forming av den enkeltes personlighet, hvor de sanselige drifter og tilbøyeligheter kontrolleres av 'fornuftens herredømme'. 'Dyd' er her et livsideal som bare kan nås gjennom oppofrende uegennyttighet og disiplin. Samtidig sikter dannelsen også mot å gjøre samfunnet mer fullkomment. Formingen av den enkelte borgers personlighet bidrar til å skape et 'dydig' samfunn ved å sosialisere individet inn i et felles verdisystem. Den klassiske retorikkens plass i latinskolen dannelsesparadigme forutsetter da også en nær sammenheng mellom individuell og statsborgerlig dannelse. Den danner individet *til* form ved å danne det *gjennom* form. Her utviskes skillet mellom dannelsens mål og dens midler ved at begge deler går opp i antikkens begrep om *vita activa*. Individets ferdigheter er primært *sosiale ferdigheter*. "Ingen ordentlig og hensigtspassende Opdragelse [...] kan finde Sted, uden i Staten", sier Rosted:

Barbarer og Vilde kunne ikke opdrage uden Barbarer og Vilde; Mennesket maa opdrages af Statsborgeren, og denne igjen af Menne-

sket. Ved Opdragelse i Almindelighed forstaaer jeg Indbegrebet af alle de Handlinger, som gaae ud paa at vække og udvikle de i Mennesket slumrende Kræfter, og danne det til at blive, hvad det efter sin Natur og Bestemmelse kan blive.⁴⁴

Den nære sammenhengen mellom individuell og statsborgerlig dannelse som ennå preger latinskolen på Rosteds tid, viser hvor skjermet denne institusjonen har vært i forhold til opplysningstidens pedagogiske diskusjoner. Så tidlig som i 1785 hevder Treschow at det å "danne nyttige Mænd til Statens Tieneste bør (...) være Øiemedet for alle offentlige Anstalter til Underviisning".⁴⁵ Hans standpunkt er klassisk liberalistisk: I spørsmål om dannelse bør staten bare ha rett til å bestemme hvor dyktige dens embetsmenn skal være og hvordan skolen best skal kunne oppnå denne målsetningen. Som statlig institusjon er det skolens oppgave å forme det store flertallet av elever til nyttige borgere, ikke å ta seg av de få som primært søker lærdom. Treschow anbefaler derfor å skjære ned på de fagene som ikke hjelper embetsmannen til å løse de politiske oppgaver staten pålegger ham. Den samme tankegang lar seg kort tid senere lese ut av den nye loven for universitetet i København, hvor de tradisjonelle akademiske gradene nedprioriteres til fordel for nye embetsksamener. Det settes også ned en kommisjon som skal reformere latinskolen i henhold til tidens idealer. Sett i forhold til universitetsloven av 1788 forblir latinskolen en langt mer konservativ institusjon, noe som for en stor grad kan tilskrives de politiske hendelsene i Frankrike. At latinskolen klassiske verdi grunnlag ikke endres, har nemlig sammenheng med den utvikling revolusjonen tar med jakobinernes terror og den tvil dette sår om den nyttebestemte fornufts evne til å lede menneskene.⁴⁶ Også Treschow, som tidligere fremhevet utdannelsen av nyttige statsborgere, taler nå samtidens materialisme midt i mot. Nytteperspektivet har etter hans mening fått en altfor dominerende stilling

44 Rosted (1826), side 3.

45 Treschow (1785), side 43.

46 Heggteit, side 180ff.

42 Rosted (1806), side 8.

43 Rosted (1814), side 6.

innenfor 'vitenskapen' mens interessen for filosofi og humanistiske studier er sterkt dalende. Fortsetter denne utviklingen, "vil det med humanistiske Studeringer være aldeles ude" og "ingen Videnskab vil da dyrkes til Sielens men blot til Legemets Bedste."⁴⁷ Løsningen for latinskolen blir å mobilisere det verdigrunnlaget som de klassiske fagene hviler på, slik at dette også blir normgivende for de nyere fagene. Dannelsens mål, et "vel opdraget og cultiveret Menniske",⁴⁸ blir dermed i praksis en statsborger som er oppdratt i henhold til antikkens idealer til tross for at han i tråd med nye pedagogiske strømninger også har fått opplæring i morsmålet og enkelte naturfag. Den utvidelsen av fagkretsen som skjer med skoleloven av 1805 får i praksis få konsekvenser all den tid dannelsen skjer i henhold til de samme prinsipper som før. De nye naturfagene kommer lenge til å spille en underordnet rolle, og de skal primært bidra til å vekke sansen for orden, storhet, skjønnhet og sammenheng⁴⁹ – en oppgave som etter de flestes mening ivaretas langt bedre av de klassiske fag. Basert som den er på teorien om sjelens ulike evner, er latinskoledannelsen radikalt forskjellig fra den form for profesjonsutdanning – eller 'kallsdanning' – som blant annet handelsborgerskapet sikter mot. Her

søker man etter å tilegne seg et begrenset område av kunnskaper og ferdigheter på en så fullstendig måte som mulig. Formaldannelsen sikter ikke mot konsentrerte kunnskaper, men mot oppøvelsen av medfødte og fast strukturerte evner i den enkeltes personlighet. Målet er å la disse gå opp i en høyere, harmonisk enhet hvor kunnskaper og forestillinger spiller en underordnet rolle. De er riktignok redskaper i selve dannelsesprosessen, men oppfattes ikke som en del av sjelsevnen. Mens kallsdannelsen skjer innenfor et avgrenset område er det sjelsevnenes begrensninger som bestemmer formaldannelsens ytre ramme. Den åpner riktignok i prinsippet for en videre spesialisering ved å føre eleven dit hen at han kan fortsette på egen hånd, men i virkeligheten forblir den statisk. Den rommer ingen utvikling, ingen økning av kunnskaper ut over et sett faste og ufravikelige verdier. Oppøvelsen av sjelsevnen er primært en sosialisering inn i et verdisystem, og det er da også her forutsetningen for deltakelse i den politiske offentlighet ligger. Et felles erfaringsrom – fornuftens, smakens, moralens og dømmekraftens fellesskap – setter individet i stand til selv å avgjøre om den politiske virkelighet svarer til idealet. Deretter er det bare å ikle seg retorens toga, stille seg opp på torget og rope ut: "Quirites! Brødre! Klippesønner!..."

47 Treschow (1808), side 10-11 og side 30-31.

48 Augustenborg, side 38.

49 Se Flor, op.cit. for naturfagenes evne til å øve opp den moralske sans.

Litteratur:

- Aall, Jacob (1859): *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815*. Christiania.
- (1882): "Karakteristikk over Rigsdagens Medlemmer saaledes som jeg betragter dem", i Yngvar Nielsen: *Bidrag til Norges Historie i 1814*. Christiania.
- Amesen, Paul (1809): "Nogle Erindringer til den studerende Ungdoms Forældre og Opdragere. Et Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Christiania Kathedralskole den 18de September 1809". Christiania.
- Augustenborg, Frederich Christian av (1795): "Ideer, vort lærde Skolevæsens Indretning vedkommende, og fremlagde i den dertil allernaadigst ansatte Comission", i *Minerva*, I, side 38-83.
- Brinchmann, Chr. (1910): *P.A. Munch*. Kristiania.
- Christie, Wilhelm F.K. (1901): "Stiftsamtmænd W.F.K. Christies Dagbog. Mai – Oktober 1815", i *Historisk Tidsskrift*, 4. Rekke, 1. Bind. Kristiania.
- Fafner, Jørgen (1982): *Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vest-europa*. Reitzel, København.
- Falsen, C.M. (1815): *Norges Odelsret med Hensyn paa Rigets Constitution*. Bergen.
- Flor, M.R. (1810): "Naturvidenskabens Hjælp til Norge i den føde-trange Sommer 1808. Et skoleprogram". Christiania.
- Heggtveit, H.G. (1905-11): *Den norske Kirke i det nittende Aarhundre*. Christiania.
- Hellesnes, Jon (1984): *Farar i Metropolis og andre essays*. Gylden-dal, Oslo.
- Høigaard, Einar (1942): *Oslo katedralskoles historie*. Oslo.
- Keyser, R. (1868): "Om Nordmændenes Herkomst og Folkeslegt-skab" (1839), i *Samlede Afhandlinger*. Christiania.
- Koselleck, Reinhart (1979): "Historia Magistra Vitae. Über die Auf-lösung des Topos im Horizont neuzeitlich bewegter Geschichte", i *Vergangene Zukunft*, s. 38-66. Suhrkamp Verlag, Frankfurt.
- Laache, Rolv (1941): "Et og andet om Norge og Sverige i de første år av unionen", i *Samtiden* (1941), s. 452-65.
- Rosted, Jacob (1806): "Indbydelsesskrift paa Latin og Dansk til at høre en Tale af Biskop Bech om det ægte Fædrelands-Sind paa Kong Christian VII's Fødselsdag". Christiania.
- (1810): *Forsøg til en Rhetorik*. Christiania.
- (1811): "Indbydelsesskrift [Om Patriotismens Væsen og Begreb]". Christiania.
- Rosted, Jacob (1814): "Indbydelsesskrift [Om de gamle Sprogs Rig-dom paa Former og Fordelen deraf]". Christiania.
- (1820): "Indbydelsesskrift [Om Vigtigheden af Smagens Dannelse for Undervisningen i de lærde Skoler]". Christiania.
- (1826): "Indbydelsesskrift [Om Forholdet mellem Staten og Opdra-gelsen]". Christiania.
- Sars, J.E. (1904): *Norges politiske Historie 1815-1885*. Kristiania.
- (1912): *Samlede Værker*. Kristiania og København.
- Schmidt, Frederik (1868): "Dagbog under det overordentlige Storting fra 5te October til 29de November 1814", i *Dagbøger*. Kjøbenhavn.
- Schnitler, Carl W. (1910): "Vore latinske besteforeldre", i *Samtiden*.
- (1911): *Slegten fra 1814. Studier over norsk embedsmandskultur i klassicismens tidsalder 1814-1840*. Kristiania.
- Schwach, C.N. (utg) (1814): *Nor, en poetisk Nytaarsgave for 1815*. Christiania.
- Seip, Jens Arup (1993): *Utsikt over Norges historie. Første del*. Gyl-dendal, Oslo.
- Storsveen, Odd Arvid (1997a): *Henrik Wergelands norske historie. Et bidrag til nasjonalhistoriens mytthos*. Norges Forskningsråd, Oslo.
- (1997b): "Fornuftig Kiærlighed til Fædrelandet". En analyse av norsk patriotisme mellom 1784 og 1801, i *Norsk patriotisme før 1814*. Norges Forskningsråd, Oslo.
- Thrap, Daniel (1884): *Bidrag til den norske Kirkes Historie i det nit-tende Aarhundre*. Kristiania.
- Treschow, Niels (1785): *Om offentlig Underviisning i Videnskaber*. Kjøbenhavn.
- (1803): *Kort Udkast til Kundskab om Mennesket eller Anthropolo-gie til Brug for de lærde Skoler*. Kjøbenhavn.
- (1808): "Tale holden ved Kjøbenhavns Universitet den 16de Junii 1808 i Andledning af Rectoratets Nedlæggelse, om nogle Grun-de, tagne af vore Tidens Aand, til at frygte for et nyt Barbarie". Kjøbenhavn.
- (1823): *Lovgivnings-Principier, eller om Staten med hensyn til Ju-stits- og Forsvarsvæsenet, Statsforfatning og Staters Forhold til hverandre*. Christiania.
- Wergeland, Henrik (1926): *Norges Konstitusjons Historie i Samlede skrifter* IV.4. Oslo.